

першого курсу до думки про те, що всі дії, які вони виконують, роблять для свого майбутнього, що університет – це добровільно обраний шлях саморозвитку, що вони вже самостійні і, головне, слід розмовляти з ними про актуальність не тільки поточного заняття в курсі дисципліни, але й повертатися частіше до розмов про актуальність освіти в їхньому житті. На першому курсі викладач для студентів виконує ще й дуже важливу на перехідному етапі функцію вихователя.

На другому місці стоїть страх запитувати, щоб не опинитися в незручному становищі. Цього страху потрібно позбавляти студентів та загартовувати їх. Робота в малих групах виявилась доцільною, бо переважна більшість студентів відмітила, що їм було зручніше запитувати одногрупника-консультанта у вузькому колі замість запитання на всю аудиторію.

За допомогою технології малих груп реалізується індивідуалізація навчального процесу: кожен обирає найбільш комфортні умови, набуває впевненості та отримує результат самостійно.

Слід зазначити, що навіть самі студенти дійшли висновку, що найбільш ефективним заняття було для консультантів. 90% інформації засвоюється тоді, коли сам навчаєш когось. А консультанти у своїх відгуках писали про тягар відповідальності, бо вони не були впевнені, що зможуть у повному обсязі задовольнити потреби одногрупників, тому більш уважно працювали з підручником, створювали спірні питання, ставили під сумнів швидкі висновки і консультувалися з викладачем. У такому випадку коментарі викладача слухали уважно всі учасники дискусії, бо в кожного на той час уже була своя версія, та в умовах обмеженого часу потрібно було розв'язати свою індивідуальну задачу.

Специфіка теми заняття полягає в тому, що конструювання розв'язку відбувається за допомогою чіткого алгоритму, який розгалужується на велику кількість варіантів, розв'язок складається зі значного обсягу викладок, що відлякує невпевнених студентів. У результаті роботи в малих групах переважна більшість з'ясувала, що вони здатні виконати такий обсяг робіт, розібратися в алгоритмі, застосувати його самостійно, а це має дуже позитивний вплив на майбутні стосунки студента з такою навчальною дисципліною, як математика.

Таким чином, експеримент застосування інтерактивної педагогічної технології малих груп приніс позитивні результати з точки зору підвищення ефективності навчального заняття, викликав теплі емоції у студентів, а також розкрив додаткові проблемні питання, які не планувалося досліджувати. Основним таким питанням стає проблема кураторства першокурсників, потрібно приділити увагу адаптації вчорашніх дітей-школярів до самостійного життя [3] (в прямому значенні для іногородніх студентів і в значенні самостійного вибору, прийняття рішень, планування, самоорганізації для місцевих студентів).

Література: 1. Ткачова Н. О. Загальнометодичні основи викладання в системі початкової підготовки співробітників органів внутрішніх справ України: Навчально-методичний посібник / Н. О. Ткачова, В. М. Бесчастний, С. П. Гончаров. – Донецьк: ДЮО, 2006. – 120 с. 2. Гиппенрейтер Ю. Б. Общайся с ребенком – Как? // <http://nkozlov.ru/library/s41/d2015/>. 3. Сілічова Т. В. Роль організації суб'єкт-суб'єктних відносин у процесі підготовки майбутніх фахівців // Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції "Наука і освіта – 2005". Т. 35. Проблеми підготовки фахівців. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2005. – С. 20 – 21.

УДК 37.026

Салун М. М.

АКТИВІЗАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ НА ЛЕКЦІЇ

The questions of activation of student activities at the lectures as a conducting method of a statement are considered in the article. The structure of problem lecture, which is offered as one of the activation methods, cover all basic elements of preparation, realization and summarizing of problem lecture.

У сучасних умовах, коли обсяг необхідних для людини знань швидко зростає, вже неможливо робити головну ставку на засвоєння визначеної суми фактів. Важливо прищеплювати вміння самостійно поповнювати свої знання, орієнтуватися в стрімкому потоці наукової й економічної інформації. Для того щоб майбутній фахівець міг самостійно поповнювати свої знання, вища школа повинна його цьому навчити. Отже, одна з найактуальніших проблем підготовки сучасного фахівця — активізація його пізнавальної діяльності під час навчання.

Активізація навчальної діяльності сприяє придбанню студентом знань, вмінь і навичок, на основі яких він стає здатним самостійно отримувати нові знання. Це відноситься до всіх методів навчальних занять, але особливо до лекцій як провідного методу викладання. У той же час спонукати зазначену активізацію саме на лекціях — справа найбільш складна. За даними багатьох авторів [1 – 3], 70% студентів вважають основним завданням лекції ведення докладного конспекту, і лише дещо більше 10% — переробляти інформацію. Тим часом обсяг знань, засвоюваних на лекції, невеликий, отже, функція лекції — спонукати пізнавальну діяльність студента, а не бути простим засобом передачі інформації.

Для спонукання інтересу до лекції шляхом її пожвавлення коротко розглянемо ряд традиційних прийомів [3]. Сюди відноситься, наприклад, наведення фактів із практичної діяльності самого лектора. Цей прийом називається "апеляція до особистості лектора".

Привертає увагу наведення фактів, подій, що захоплюють слухачів у єдиному з лектором переживанні (прийом "співпереживання").

У людини завжди викликає цікавість несподіваність. На цьому заснований прийом "парадоксальної ситуації", класичним зразком якої є "яблуко Ньютона".

У сучасній педагогічній практиці занадто рідко користуються правилом "на помилках вчимося". Тим часом висвітлення найбільш яскравих невдач, специфічних ускладнень і показових помилок завжди підвищує у слухачів увагу, особливо якщо вони підведені до того, щоб зуміти самостійно розкрити причини цих помилок. У зв'язку з цим буває доречним підкреслити, що вирішення тих або інших питань науки та техніки може бути варіантним, і запропонувати слухачам вибрати кращий варіант.

Якщо студентові пропонують самому прокритувати невдале рішення або думку, то можна розраховувати на активну реакцію аудиторії. Критичний елемент у лекції корисний як один із прийомів пожвавлення викладу. Завжди цікаво простежити за боротьбою думок у розглянутій сфері, вислухати аргументацію сторін і зрозуміти джерела перемоги однієї з точок зору.

Корисно й цікаво на конкретних прикладах показати, яке велике значення в практичній діяльності фахівця мають його досвід, інтуїція, "професійне чуття", все, що дозволяє передбачати рішення, питання щодо того, як воно виконано науковими методами.

Викликає інтерес висвітлення особливих обставин, що допускають відмову від прийнятих норм та параметрів і виправ-

довують "професійний ризик". Тому в деяких випадках доцільно описувати виникаючі "екстремальні ситуації", які вимагають швидких і рішучих дій фахівця.

Пожвавлює виклад апеляція до безпосередніх інтересів аудиторії.

Прийом "апеляції до відомих джерел інформації" полягає в посиланні на широковідомі засоби масової інформації, чим підкреслюються актуальність і значущість фактів, що повідомляються лектором.

Існує ще один прийом "апеляції до авторитетів".

Одним із найдієвіших прийомів "підігрівання" аудиторії є влучно сказане слово. Узагальнюючи, можна сказати, що цей прийом широко практикується лекторами, але його ефект залежить від двох умов: уміння розпізнати, коли саме настав потрібний момент для відступу, і вміння знайти в цей момент зміст та форму цього відступу. Викликати сміх аудиторії — це використовувати прийом "співпереживання". Реакція на жарт або каламбур може за часом протікати подвійно: вона може бути миттєвою (так званий "вибух" сміху), якщо зміст жарту найбільш простий і наочний; але може протікати за певний проміжок часу — починається вона з декількох осіб, а до їх числа поступово приєднуються й інші.

Сміх може бути викликаний фактом, що викладається, (кумедна ситуація) або стилем викладу (не відповідність стилю фактові, який викладається).

Досвідчений лектор повинен бути дотепною людиною, здатною за змістом конкретного матеріалу, що викладається, і за реакцією "зворотного зв'язку" вловити необхідний момент для жарту й зуміти красиво цей жарт зімпровізувати. Надмірне захоплення жартами, як і іншими відступами, спрямованими на підвищення уваги, шкідливе, тому що вони відволікають слухачів від основного змісту лекції.

Підвищує увагу слухачів також використання на лекціях з гуманітарних наук роздавального матеріалу. Це підвищує переконливість доказу і додає лекції естетики, що сприймається слухачами з інтересом.

Ще один розповсюджений прийом — "риторичні питання", звернені до слухачів, що становлять твердження, висловлені в питальній формі. Коли задане питання, аудиторія мобілізує себе, щоб підготуватися до відповіді. Приходить це підсвідомо. Питально-відповідна форма загострює увагу слухачів, на мить зближає лекцію з бесідою, збуджує їх думку. Не можна, однак, зловживати цим прийомом, тому що він швидко набридає і втрачає ефективність.

Зупинимося ще на одному прийомі. Створення творчої обстановки й піднятого настрою, що сприяє плідному зближенню лектора з аудиторією, появи позитивних емоцій у слухачів, що є важливим чинником підвищення засвоєння лекційного матеріалу.

Разом з тим слід зазначити, що надмірне використання прийомів "підняття настрою" аудиторії неприпустиме. До того ж створення підвищеного емоційного порушення стоїть нервову систему слухачів. Тому традиційно застосування прийомів загострення уваги повинне бути короткочасним, і, як тільки увага слухачів відновиться, весь виклад варто суворо підкорити основному змістові, основній ідеї лекції.

Зміст лекції з будь-якої навчальної дисципліни збагачується висвітленням історії розвитку досліджуваної науки. На цьому сходяться всі викладачі, але не всі вважають за доцільне виклад історії науки у вступній лекції. Слухачам, не знайомим ще навіть з основами цієї науки, навряд чи доступно зрозуміти логіку її прогресу, оцінити внесок вчених у її розвиток. На думку автора, більш доцільно робити це головним чином по ходу читання курсу, органічно погоджуючи зі змістом розглянутих питань.

Ознайомлення з історією економіки як науки розширює кругозір студентів, дозволяє їм глибше зрозуміти основні ідеї та закони її розвитку й удосконалення. Історія кожної науки багата прикладами, що підкреслює її значення для народного господарства, практики. Це сприяє підвищенню інтересу студента не тільки до досліджуваного предмета, а й до своєї спеціальності.

У багатьох випадках без висвітлення історії питання просто не можна обійтися, як звичайно не можна обійтися без огляду стану питання в науковому творі. У той же час екскурси в історію оживляють виклад, підсилюють емоційний вплив лекції. Важливо показати наступність традицій науки і техніки, зв'язок історії із сьогоdnішнім днем.

Інтерес мобілізує і зовнішня форма виконання лекції, тобто рівень ораторської майстерності лектора. Емоційність, впливаючи на мислення, пам'ять, увагу, загострює їх, активізує пізнавальну діяльність слухачів. Емоційне, підняте закінчення лекції — запорука інтересу студентів на початку наступної. Живе і цікаве виконання лекції безперечно залучає слухачів.

Такі основні традиційні прийоми активізації пізнавальної діяльності студента.

У даний час можна зустріти полярні думки про важливість і співвідношення традиційних та нових розроблювальних прийомів активізації.

Одні педагогіки вважають, що нові прийоми є сьогодні швидше метою, ніж готовим "апаратом", і визнають тільки традиційні, перевірені багаторічним досвідом прийоми. Є й такі, що бачать основний шлях активізації лекції в максимальному насиченні її сучасними технічними засобами навчання. Очевидно, що ці крайні точки зору потрібно пом'якшити, і тим самим зникне протиставлення традиційних прийомів активізації лекції новим.

У світлі розглянутого питання важливе значення має зв'язок між лекцією і науково-дослідною роботою студентів (ІНДЗ). Основою для такого зв'язку є те, що процес навчання у ВНЗ сьогодні спирається на самостійну, близьку до дослідницької діяльності студента. Ефективність такої системи висока, вона викликає підвищення творчої активності і є однією з форм навчання студентів умінням самостійно здобувати знання. ІНДЗ вчить студентів переборювати труднощі пізнання, відлучає їх від думки, що всі необхідні знання укладено лише в їх конспекти лекцій, та, навпаки, привчає до думки, що шлях до знань закономірно лежить і через самостійний пошук.

ІНДЗ використовується також для підвищення активності студентів на лекціях, що реалізується в основному двома способами.

Сутність першого прийому полягає в тому, що на лекціях викладач по ходу викладання дисципліни особливо зупиняється на тих досліджуваних питаннях, що вимагають подальшої розробки. Він повідомляє, що те або інше питання буде предметом науково-дослідної роботи студентів, і формулює постановку кожного з подібних завдань, указуючи основні шляхи досягнення поставленої мети. Студенти будуть з інтересом слухати, над чим вони найближчим часом працюватимуть.

Корисно показати на прикладах попередніх років, у чому саме полягала творча участь студентів у науково-дослідній роботі з даного питання, як був оцінений досягнутий результат на кафедрі, усередині ВНЗ, на міжвузівських конкурсах і т. п. Добре, якщо вдається озайомити слухачів зі змістом статей, опублікованих студентами.

Сутність другого прийому полягає у випереджальному виконанні ІНДЗ відносно лекції, на якій викладається конкретне питання. При цьому основним стимулятором активності лекції стане не постановка завдання (це вже втратило актуальність), а аналіз результатів, уже отриманих студентами. Не важливо те, якщо не всі ці результати виявилися повноцінними або студенти в науковій праці допустили промахи. Лектор повинен пояснити, що робота студентів була корисною, що одну її (позитивну) частину можна буде використовувати надалі, інша (негативна) допоможе уникнути повторення подібних промахів у майбутньому. Одночасно лектор висвітлює й інші можливі методи проведення нових досліджень з розглянутого питання.

Таким чином, використання ІНДЗ спрямоване на реалізацію прийому апеляції до безпосередніх інтересів аудиторії. Але цей прийом здійснюється на більш високому рівні, ніж при традиційному викладанні.

Останнім часом виникає необхідність домагатися, щоб лекції носили проблемний характер, відображали актуальні питання теорії і

практики, сучасні досягнення суспільного та науково-технічного розвитку, сприяли поглибленню самостійної роботи студентів.

Значення проблемного навчання полягає не тільки в тому, що воно активізує пізнавальну діяльність студента, а головним чином у тому, що воно активізує саме той вид діяльності, що є творчим. Завдання викладача — так побудувати лекцію, щоб студенти самі прагнули й могли брати участь у розв'язанні проблемної ситуації. Значення проблемного навчання полягає ще й у тому, що воно відповідає ходу розвитку пізнавального процесу в науці взагалі, тому що вона теж розвивається шляхом постановки та вирішення проблем. Отже, хід навчального процесу знайомить студентів з логікою розвитку самої науки.

Залежно від методу викладання, ступеня підготовленості аудиторії, змісту матеріалу, що викладається, і професійної майстерності викладача проблемне навчання може бути побудоване на різних рівнях. Рівень самостійності студента може виявлятися лише у вигляді співучасті (наприклад, на лекції), але буває і більш високим: під керівництвом викладача, при консультаціях з ним, під його контролем, нарешті, цілком самостійно.

Суть проблемної лекції полягає у створенні на ній лектором проблемної ситуації (проблемного завдання), що вирішується ним при уявній співучасті студентів. Головне тут не в тому, що лектор послідовно дає вирішення проблеми, а в тому, що він розкриває логіку руху до цих рішень, показує виникаючі труднощі і суперечності, шляхи їх подолання. Відмінність від традиційної лекції виявляється в тому, що студенти стежать за виникненням проблемної ситуації, за можливими принциповими напрямками руху на шляху до вирішення проблеми, за зіставленням цих напрямків і вибором найбільш раціональних з них, нарешті, за змістом вирішення проблем та аналізом результатів. Студенти стають ніби співучасниками науково-дослідної роботи на шляху до вирішення проблеми. Це створює деяку розумову напругу, що розвиває творчі здібності слухачів.

Особливий характер сприйняття студентами подібної лекції полягає у виникненні в студентів поряд зі звичайною репродуктивною діяльністю елементів самостійної роботи думки по ходу викладу, на яку впливає викладач.

Прийнявши за основу розробку [1] і дещо доповнивши її, можна намітити наступні складові частини проблемної лекції: одержання вихідних даних для формулювання проблемної ситуації;

формулювання і роз'яснення проблемної ситуації; визначення загального напрямку пошуку рішення і розбивка (якщо це потрібно) проблеми на підпроблеми; вирішення проблемної ситуації на підставі висунутих гіпотез;

аналіз результатів і встановлення зв'язку з практикою.

Можливі й інші схеми побудови проблемної лекції.

Студенти на лекції можуть брати участь у вирішенні проблемної ситуації, пропонуючи свої гіпотези або аналізуючи результати. Але навіть у тому випадку, якщо рішення буде викладати тільки сам лектор, студенти все одно будуть брати участь у вирішенні.

Чи можна весь курс будувати з одних тільки проблемних лекцій? Це неможливо й не потрібно, тому що є матеріал описовий, аксіоматичний, фактологічний, класифікаційний, у якому не можна виділити проблему. Проблемне навчання при всій його важливості не слід абсолютизувати.

Активізація студентів на лекції неможлива без активізації діяльності самого викладача.

УДК 378.147

Гонтарева І. В.

ИНТЕРАКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ПРИ ВОСПРОИЗВОДСТВЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА

The application of principles of andragogics is needed for effective reproductivity of human capital. That is why, some main principles of this science are given; three age-categories are marked out; the most effective interactive method of teaching – moderation – is worked up in the article. The author has analyzed the differences in application of interactive methods of teaching for different age-groups of students and gave conclusions.

В настоящее время в центре внимания экономистов, социологов, менеджеров находится проблема активизации источников экономического развития, среди которых основным считается человеческий капитал [1]. Основополагающее значение в этом процессе играют учебные заведения, в частности вузы. Вуз как интеллектуально-социальная система остается связующим звеном между поколениями, хранителем исторически накопленных идей, разработок, проектов и их генератором на новом историческом этапе развития общества. Он должен формировать новую элиту общества, настоящих профессионалов в своей сфере, будущих создателей прогресса и воспитателей, творцов.

Для решения задач создания и воспроизводства человеческого капитала преподаватели вуза на современном этапе должны организовать процесс обучения в виде совместной деятельности обучающихся и обучающихся. Для этого они должны понять личные установки обучаемого, а также учесть временные, пространственные, бытовые, социальные и другие факторы, которые или способствуют, или ограничивают процесс обучения. В связи с этим следует отметить, что в настоящее время отсутствует единая украинская концепция образования взрослых людей, например такая, как в Германии, Финляндии, Швеции. В недостаточной степени проводятся соответствующие исследования как для общества в целом, так и для локальных образовательных задач.

Актуальность проблемы подчеркивается тем, что ни одно учебное заведение не может обеспечить подготовку специалиста на длительный срок по причине стремительного развития науки и техники. В связи с этим сегодня имеются разные формы последипломного профессионального образования: переподготовка, специализация, расширение профиля (повышение квалификации), стажировка, дополнительное образование для потребностей человека.

Целью данной статьи является исследование различий в применении интерактивных методов обучения для различных возрастных групп учащихся вузов.

Большой вклад в изучение данной проблемы внесли ученые разных стран: Г. Беккер, А. Вербицкий, П. Джарвис, С. И. Змеев, А. Г. Ковалев, Ю. Н. Кулюткин, М. Ш. Ноулс, В. С. Пономаренко, Е. Радлинская, Р. М. Смит, Г. С. Сухобская, Э. Л. Трондайк и др.

Так, В. С. Пономаренко [2, с. 62 – 63] отмечает, что "симптоматичным является рост потребности учиться (а не получать диплом) у людей после 30 лет". Одновременно автор акцентирует внимание на том, что дальнейшее повышение эффективности обучения в вузе связано со значительным усовершенствованием уровня преподавания дисциплин.

Література: 1. Капустин Н. П. Педагогические технологии адаптивной школы: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. – М.: Изд. центр "Академия", 1999. – 216 с. 2. Киричков Ю. В. Неперервна ступенева освіта. Управління. Оцінювання знань: Монографія. – К.: Політехніка, 2001. – 164 с. 3. Левченко Т. И. Современные дидактические концепции в образовании: Монография. – К.: МАУП, 1995. – 168 с.

Стаття надійшла до редакції
16.10.2007 р.

© Гонтарева І. В., 2007